

چکیده

انسان در تمام ابعاد زندگی اش نیازمند حکمت است زیرا پیمودن سعادت مسیری دشوار است. حکمت، معرفت و شناخت اسرار و آگاهی از حقایق و رسیدن به حق است که خداوند به بعضی از افراد به خاطر پاکی و تقوا عطا می کند تا از وسوسه های شیطانی در امان باشند و این خیرکثیر است. هدف، شناخت حکمت و نقش آن در نورانیت قلب است. روش پژوهش کیفی است و در سطح توصیفی، استراتژی استقرایی است که اطلاعات آن براساس منابع مکتوب دست اول دینی به بحث حکمت و قلب پرداخته ایم. حکمت حقیقی، نورانیت و بصیرتی است که در نتیجه ی به کار بستن حکمت عملی در زندگی برای انسان حاصل می شود. و جایگاه حکمت در وجود انسان، قلب متواضع است. و جایگاه قلب در وجود انسان همانند جایگاه امام است برای مردم، که از مقام هدایت، خزانه داری علم، رکن وجود انسان بهره مند می باشد. با تأمل در نقش حکمت در نورانیت قلب روشن می شود که حکمت باعث ذکر و یاد خدا، ایمان، انس با قرآن، پیروی از اوصیاء می شود.

خلاصه ی تمام فصول، بیانگر این است که حکمت در تکامل انسان نقش به سزایی دارد که با الهام از قرآن و احادیث معصومین (علیهم السلام) می توانیم در جهت رسیدن به حکمت حقیقی تلاش کنیم.

کلید واژه: حکمت، قلب، نورانیت قلب، حکمت نظری، حکمت عملی، حکمت حقیقی.

مقدمه

بحث از حکمت از جمله مباحث مهم و ضروری است نه تنها در دوره اسلام بلکه در دوره های بسیار دور یعنی قبل از اسلام مورد توجه بوده است . حکمت موهبتی الهی است و مبدأ اصلی حکمت خداوند است زیرا اوست که حکمت را به هرکس که بخواهد می دهد و از این رو یکی از اوصاف خداوند حکیم است و حکمت از صفات ذاتی خداوند است .

حکمت دانشی است مطابق با واقع که راهنمای انسان در پیمودن راه کمال و سعادت از طریق علم و عمل است.

از نیازهای فطری انسان حقیقت جویی و حقیقت طلبی است و برای رسیدن به آن حقیقت باید تلاش کرد . البته هر حقیقتی منتهی به کمال و سعادت نمی شود ، مگر با طی کردن مقدمات آن و عمل نمودن به آن .

برای دست یابی به صفت حکمت باید مقدمات آن فراهم شود و با عمل نمودن به آن ، بتواند مسیر را بیماید در این صورت علاوه بر آشنایی با مبانی حکمت نظری ، منازل سیر و سلوک را باید طی کرد که مقامات آن از توبه شروع می شود تا به فنا فی الله می رسد . ما باید در صدد تلاش و کوشش برای به دست آوردن حکمت باشیم تا بتوانیم خود و خانواده و جامعه را از آلودگی های زمانه دور نگه داریم ؛ و گرنه شیطان های درونی و بیرونی همیشه در کمین هستند تا نسل جوان را از اصل دین باز دارند و آنها را سرگرم شبکه های اجتماعی و فضای مجازی و هوی و هوس های فریبنده و زودگذر دنیا و آرزوهای طولانی می کنند .

برای رهایی از این منجلاّب و ناهنجاری ها و اختلافات باید به دنبال راه چاره بوده ، انسان بایدخود را بشناسد و براساس نیازها و توانایی ها خود در این مسیر قدم بردارد بعد از آن مسیر را درست انتخاب کند و درست بشناسد تا با آرامش کامل در آن مسیر قدم بگذارد ، خداوند مسیر اصلی زندگی و سعادت دنیوی و اخروی ما را از طریق قرآن و پیامبران و امامان معصوم (علیهم السلام) مشخص نموده و ما انسان ها با مطالعه ی زندگی نامه ی آنها و عمل کردن به سیره و رفتار آن بزرگواران و الگو قرار دادن آنها و همچنین تدبر در آیات و عمل نمودن به آن مسیر

زندگی دنیوی و اخروی خودمان را عوض کنیم و به آن رنگ و بوی خدایی بدهیم که بهترین رنگ ، رنگ خدایی دادن به زندگیست . و آن وقت است که انسان قدم در مسیر بندگی خدا نموده و سعادت دنیا و آخرت را نصیب خود کرده است .

شناخت حکمت و نورانیت قلب از آن جهت اهمیت دارد که قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) ما را به یادگیری حکمت هرچند در قلب منافق باشد ، سوق می دهند . و این اعطاء حکمت به عنوان خیر کثیر بر قلب انسان یعنی اگر انسان لیاقت دخول در من یشاء را داشته باشد ، حکمت را به قلب او عنایت می کنند .

از آنجا که حکمت جایگاهی جزء قلب انسان ندارد و رابطه ی بین حکمت و نورانیت قلب رابطه ای دو طرفه برقرار است زیرا یکی از عوامل نورانیت قلب ، حکمت است و از طرفی حکمت باعث نورانیت قلب می شود . و حکمت در قلب سلیم و متواضع قرار می گیرد نه در قلب های بیمار . و قلب باید از بیماری هایی چون قساوت ، کوری ، رین (زنگار) و کینه دور باشد تا حکمت در آن قرار گیرد و حکمت از قلب بر زبان جاری شود .

در این پژوهش سعی شده است به شناخت حکمت و قلب و نقش حکمت در نورانیت قلب پرداخته شود که در این زمینه شناخت حکمت نقش مهمی در سعادت و کمال فرد ایفا خواهد کرد . و روال کار در این تحقیق ، بررسی نقش حکمت در نورانیت قلب از منظر آیات و روایات است . لذا در سه فصل بدون ضمیمه کردن فصل کلیات به موضوع پرداخته است .

در فصل اول با عنوان مفهوم شناسی حکمت و قلب و اقسام آن دو ، مورد بحث قرار گرفته است .

در فصل دوم با عنوان جایگاه حکمت و قلب در وجود انسان و رابطه ی این دو با هم سخن به میان آمده است .

در فصل سوم به نقش حکمت در نورانیت قلب از منظر آیات و روایات بحث شده است .

کلیات تحقیق

طرح تحقیق چراغ راه تحقیق است . در این قسمت طرح تحقیق ارائه شده است که براساس آن فصل های پایان نامه تنظیم شده است .

تعریف و تبیین موضوع

خداوند به بندگان مخلص و صالح که تشنه معرفت و جویای حقیقت اند، به پاس عبودیت شان، حکمت می بخشد و آنان را سیراب می کند. حکمت از جمله بخشش های خداوند در دنیا به صالحان است . که هیچ سرمایه ای به ارزش و بزرگی حکمت نیست . و کسی که خود را برای خدا خالص کند شایسته ی دریافت حکمت است .

خداوند تمام دنیا را قلیل می داند: «مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ»^۱ اولی حکمت را خیر کثیر: «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا»^۲، که این بیانگر ارزش و اهمیت حکمت است.^۳

« مرحوم علامه طباطبایی رحمه الله علیه در ذیل همین آیه ،در تعریف حکمت می فرماید: حکمت عبارت است از قضایای حقه ای که مطابق با واقع باشد، یعنی به نحوی مشتمل بر سعادت بشر باشد، مثلاً معارف حقه الهیه در باره مبدأ و معاد باشد، و یا اگر مشتمل بر معارفی از حقایق عالم طبیعی است معارفی باشد که باز با سعادت انسان سروکار داشته باشد، مانند حقائق فطری که اساس تشریعات دینی را تشکیل می دهد. »^۴

علاوه بر نظر علامه ، تعریف دیگری از حکمت در دست می باشد که به آن اشاره می کنیم . حکمت یک حالت و خصیصه درک و تشخیص است که شخص به وسیله آن می تواند حق و واقعیت را درک کند و مانع از فساد شود و کار را متقن و محکم انجام دهد بنابراین حکمت

۱ . سور و نمل (۴) آیه ۷۷

۲ . سور و بقره (۲) آیه ۲۶۹

۳ . محسن قرایی ، پرسش ها و پاسخ های قرآنی ، ج ۲ ، ۱، تهران مرکز فرهنگی د رسه ها ازرق نآ ، ۱۳۸۶، ص ۳۷۴

۴ . محله حنیف ، طباطبایی ترجمه تفسیر المیزان ، ج ۲ ، ۵۴ انتشارات المیزان ، ۱۳۷۴ ص ۶۷

آل علی علیه السلام ۱۳۸۵

۵. _____، **تحف العقول**، احمد، جنتی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، مؤسسه امیر کبیر، ۱۳۸۲
۶. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی **روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن**، محمد مهدی، ناصح، محمد جعفر، یاحقی، ج ۳، چاپ ۱، مشهد مقدس، آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۴۰۸
۷. آقا جمال خوانساری محمد بن حسین، **شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم**، جلال الدین، حسینی ارموی محدث، ج ۲، چاپ ۴، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
۸. امامی، عبدالنبی، **فرهنگ قرآن، اخلاق حمیده**، ج ۱، چاپ ۱، قم، مطبوعات دینی، ۱۳۸۹.
۹. انصاریان، امیر، **پژوهشی پیرامون قلب**، چاپ ۱، قم، انتشارات انصاریان، ۱۳۸۱.
۱۰. انصاریان، حسین، **تفسیر حکیم**، ج ۳، چاپ ۱، قم، دارالعرفان، بی تا.
۱۱. انوری، حسن، **فرهنگ فشرده سخن**، ج ۱، چاپ ۱، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۲.
۱۲. بستانی، فواد افرام، **فرهنگ ابجدی**، رضا، مهیار، ج ۱، چاپ ۲، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
۱۳. بلاغی، عبدالحجه، **حجۃ التفاسیر الإکسیر**، تعلیقیه ج ۲، چاپ ۱، قم، حکمت، ۱۳۸۶.
۱۴. تفلیسی، حبیب بن ابراهیم، **وجوه قرآن**، ج ۱، چاپ ۱، تهران، دانشگاه تهران مؤسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۷۱.
۱۵. جعفر بن محمد، امام ششم علیه السلام، **مصباح الشریعہ**، حسن، مصطفوی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۶۰.
۱۶. جعفری، یعقوب، **تفسیر کوثر**، ج ۲، قم مؤسسه انتشارات هجرت، ۱۳۷۶.
۱۷. جوادی آملی، عبدالله، **رحیق مختوم شرح حکمت متعالیه**، حمید، پارسا، ج ۱، چاپ ۲، قم، مرکز نشر اسراء، ۱۴۱۷.
۱۸. _____، **حکمت علی**، سعید، بند علی، چاپ ۱، قم، ۱۳۸۰.
۱۹. حسینی همدانی، محمد، **انوار درخشان در تفسیر قرآن**، محمد باقر، بهبودی، ج ۷، چاپ ۱، تهران لطفی، ۱۴۰۴.
۲۰. حسینی همدانی نجفی، محمد، **درخشان پرتوی از اصول کافی**، ج ۲، چاپ: اول، قم، چاپ خانه علمیه قم، ۱۳۶۳.

۲۱. خرم دل، مصطفی، **تفسیر نور (خرم دل)**، ج ۱، چاپ ۴، تهران، احسان، ۱۳۸۴.
۲۲. دشتی، محمد، **ترجمه ی نهج البلاغه**، چاپ ۴، قم، نسیم حیات، ۱۳۸۸.
۲۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی**، غلامرضا، خسرو حسینی، ج ۳، چاپ ۱، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۹.
۲۴. سیاح، احمد، **المنجد فرهنگ بزرگ جامع نوین**، ج ۲، چاپ ۴، تهران، اسلام، ۱۳۷۷.
۲۵. شاه عبدالعظیمی، حسین، **تفسیر اثنی عشری**، ج ۱۰، چاپ ۱، تهران، میقات، ۱۳۶۳.
۲۶. شعیری، محمد بن محمد، **کاشف الأستار - ترجمه جامع الأخبار**، شرف الدین خویدکی، ج ۱، چاپ اول، تهران، کتاب فروشی اسلامیة، ۱۳۸۸.
۲۷. _____، **آرام بخش دل داغدیدگان (ترجمه مَسْکَنُ الْفَوَائِد)**، حسین، جناتی، مجتبی، کلباسی، ج ۱، چاپ ۲، قم، روح، ۱۳۸۰.
۲۸. طباطبایی، محمد حسین، **ترجمه تفسیر المیزان**، ج ۲، چاپ ۵، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
۲۹. طبرسی، فضل بن حسن، **ترجمه تفسیر مجمع البیان**، حسین، نوری همدانی و دیگران، ج ۱۴، چاپ ۱، تهران، فراهانی، بی تا.
۳۰. طبرسی، علی بن حسن، **مشکاة الأنوار**، عزیز الله، عطاردی قوچانی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، عطارد، ۱۳۷۴.
۳۱. طیب، عبدالحسین، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، ج ۱، چاپ ۲، تهران، اسلام، ۱۳۶۹.
۳۲. عاملی، زین الدین بن علی، **شرح مصباح الشریعة**، عبد الرزاق بن محمد هاشم، گیلانی، محمد بن حسین، آقا جمال خوانساری، ج ۱، چاپ ۱، تهران، پیام حق، ۱۳۷۷.
۳۳. عضیمه، صالح، **معنا شناسی واژگان قرآن**، حسین، سیدی، ج ۱، چاپ ۱، مشهد، آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۰.
۳۴. عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، ج ۳، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۶.
۳۵. قرائتی، محسن، **پرسش ها و پاسخ های قرآنی**، ج ۲، چاپ ۱، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۶.
۳۶. _____، **تفسیر نور**، ج ۱، چاپ ۱، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۸.
۳۷. قرشی بنابی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، ج ۲، چاپ ۶، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۷۱.

۳۸. کاشفی، حسین بن علی، **تفسیر حسینی (مواهب علیّه)**، ج ۱، چاپ: ۱. ایران - سراوان، کتابفروشی نور، بی تا.
۳۹. کلینی، محمد بن یعقوب، **أصول الکافی**، سید جواد، مصطفوی، ج ۳، چاپ، کتاب فروشی علمیه اسلامیّه، تهران، ۱۳۶۹.
۴۰. _____، **أصول الکافی**، محمد باقر، کمره‌ای، ج ۵، چاپ ۳، قم، آسوه، ۱۳۷۵.
۴۱. _____، **تحفه الأولیاء (ترجمه أصول کافی)**، محمد علی، اردکانی، محمد، وفادار مرادی، عبد الهادی مسعودی، ج ۳، چاپ اول، قم، ۱۳۸۸.
۴۲. محمدی ری شهری محمد، **حکمت نامه ی لقمان**، مهدی، غلامعلی، جعفر، آریانی، چاپ ۴، قم، دارالحديث، ۱۳۸۸.
۴۳. _____، **میزان الحکمه همراه با ترجمه ی فارسی**، رضا، شیخی، ج ۱۰، چاپ ۳، قم، دارالحديث، ۱۳۷۷.
۴۴. _____، **علم و حکمت در قرآن و حدیث**، رضا، برنجکار، عبدالهادی، مسعودی، چاپ ۴، قم، دارالحديث، ۱۳۹۰.
۴۵. _____، **احتجاجات (ترجمه جلد ۹ بحار الأنوار)**، موسی خسروی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، اسلامیّه، ۱۳۷۹.
۴۶. _____، **زندگانی حضرت زهرا علیها السلام (ترجمه جلد ۴۳ بحار الأنوار)**، محمد، روحانی علی آبادی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، ۱۳۷۹.
۴۷. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، ج ۱۹، چاپ ۱۰، تهران، دارالکتب الإسلامیّه، ۱۳۷۱.
۴۸. _____، **اخلاق در قرآن**، ج ۱، چاپ ۱، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، ۱۳۷۷.
۴۹. میبدی، احمد بن محمد، **کشف الاسرار و عدة الأبرار (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری)** علی اصغر، حکمت، عبد الله بن محمد، انصاری، ج ۷، چاپ ۵، تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۱.
۵۰. نصرت بیگم، امین، **تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن**، ج ۲، چاپ ۱، بی جا، بی تا، ۱۳۶۲.
۵۱. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، **مجموعه ورام، آداب و اخلاق در اسلام / ترجمه تنبیه الخواطر**، محمد رضا، عطایی، ج ۱، چاپ ۱، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹.

۵۲. سلیم بن قیس، هلالی، **أسرار آل محمد عليهم السلام / ترجمه کتاب سلیم**، اسماعیل، انصاری
زنجانی خوئینی، ج ۱، چاپ ۱، قم، نشر الهادی، ۱۴۱۶.

عربی

۵۳. احمد بن فارس، ابن فارس، **معجم مقاییس اللغة**، عبد السلام محمد، هارون، ج ۲، قم،
مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴.
۵۴. العروسی الحویزی، عبد علی بن جمعه، **تفسیر نور الثقلین**، هاشم رسولی، ج ۱، چاپ ۴، قم،
اسماعیلیان، ۱۴۱۵.
۵۵. بستانی، فواد افرام، **فرهنگ ابجدی**، رضا، مهیار، ج ۱، چاپ ۲، تهران، انتشارات اسلامی
۱۳۷۴.
۵۶. تستری، سهل بن عبدالله، **تفسیر التستری**، ج ۱، چاپ ۱، لبنان - بیروت، دار الکتب العلمیة،
منشورات محمد علی بیضون، ۱۴۲۳.
۵۷. حر عاملی، محمد بن حسن، **إثبات الهداء بالنصوص والمعجزات**، ج ۱، چاپ ۱، بیروت، اعلمی
۱۴۲۵.
۵۸. رضانزاد، غلامحسین، **تمهید المبانی یا تفسیر کبیر بر سوره سبع المثانی**، ج ۱، چاپ ۱، تهران،
الزهراء، ۱۳۸۳.
۵۹. سیاح، احمد، **المنجد فرهنگ بزرگ جامع نوین**، ج ۲، چاپ ۴، تهران، اسلام، ۱۳۷۷.
۶۰. سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، **الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور**، ج ۵، چاپ ۱، قم، کتابخانه
عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۴۰۴.
۶۱. شعیری، محمد بن محمد، **جامع الأخبار (للشعیری)**، ج ۱، چاپ اول، نجف، مطبعة
حیدریه، بی تا،
۶۲. صنعانی، عبدالرزاق بن همام، **تفسیر القرآن العزیز المسمی تفسیر عبدالرزاق**، ج ۲، چاپ ۱، لبنان،
بیروت، دار المعرفة، ۱۴۱۱.
۶۳. قمی، علی بن ابراهیم، **تفسیر القمی**، ج ۲، چاپ ۳، قم، ۱۴۰۴.
۶۴. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، **بحار الأنوار (ط - بیروت)**، ج ۱۸، بیروت، دار إحياء
التراث العربی، ۱۴۰۳.
۶۵. محمدی ری شهری، محمد، **علم و حکمت در قرآن و حدیث**، رضا، برنجکار، عبدالهادی،

مسعودی ، چاپ ۴، قم ، دارالحديث، ۱۳۹۰ .

۶۶. _____ ، **میزان الحکمه**، رضا، شیخی، ج ۱۰، چاپ ۳، قم ، دارالحديث ، ۱۳۷۷ .

۶۷. مغنیه، محمدجواد، **التفسير الكاشف**، ج ۲، چاپ ۱، قم، دار الكتاب الإسلامی ، ۱۴۲۴ .

۶۸. نرم افزار

جامع الاحاديث

جامع تفاسير